

Яцюк М.В.Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ РУХІВ В УКРАЇНІ В XIX–XX СТ.

Історичний розвиток політичних рухів в Україні в XIX–XX ст. є важливим аспектом формування сучасної політичної системи та національної ідентичності. Соціально-економічні трансформації, зовнішній вплив імперій та культурні процеси створили передумови для виникнення політичної активності, яка відіграла значну роль у боротьбі за незалежність України. Попри значну кількість досліджень, існують прогалини в розумінні комплексного впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на розвиток політичних рухів, що визначає актуальність цього дослідження. Метою статті є аналіз історичних передумов розвитку політичних рухів в Україні в XIX–XX ст., зокрема дослідження соціально-економічних, політичних і культурних чинників, що впливали на їх становлення, а також визначення їхньої ролі у формуванні національної свідомості та боротьбі за державну незалежність. У роботі використано міждисциплінарний підхід, що поєднує історичний, соціологічний та політологічний аналіз. Для досягнення поставленої мети застосовано методи історичного аналізу, компаративістики, контекстуального підходу. Дослідження продемонструвало, що розвиток політичних рухів в Україні був зумовлений поєднанням зовнішніх і внутрішніх чинників. Імперська політика Російської та Австро-Угорської імперій сприяла посиленню національної самосвідомості, а міжнародні події, зокрема європейські революції та світові війни, стимулювали політичну активність. Внутрішні соціальні та економічні зміни, такі як скасування кріпацтва й поширення освіти, створили основу для формування нових політичних ідей та програм. Провідні політичні рухи, серед яких народовці, радикали та націоналісти, мали різні стратегії та ідейні засади, але всі вони спрямовувалися на досягнення національного визволення. Результати дослідження дозволяють глибше зрозуміти складний процес формування політичних рухів в Україні в XIX–XX століттях. Було виявлено значний вплив як зовнішніх, так і внутрішніх чинників на їхній розвиток. Отримані висновки сприяють заповненню наукових прогалин у розумінні історичного досвіду українських політичних рухів і можуть бути використані для подальших досліджень у сфері політичної історії та розвитку суспільних процесів в Україні.

Ключові слова: суспільні трансформації, національна свідомість, історичний контекст, ідеологічні течії, національна ідентичність, культурний розвиток.

Постановка проблеми. Історичний розвиток політичних рухів в Україні впродовж XIX–XX ст. є багатограним процесом, який суттєво вплинув на формування сучасної політичної системи країни. Цей період характеризується значними змінами в соціально-економічному, культурному та політичному житті українського суспільства, які зумовили виникнення й розвиток національних, соціалістичних, демократичних та інших політичних течій. Проте існує необхідність глибшого аналізу саме історичних передумов, що сприяли формуванню цих рухів, а також їхньої ролі в боротьбі за національну ідентичність та незалежність.

Розвиток політичних рухів в Україні відбувався в умовах постійного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, зокрема колоніальної політики Російської та Австро-Угорської імперій, світових

воєн, соціальних революцій та визвольних змагань. Це ускладнює розуміння причинно-наслідкових зв'язків і механізмів, які визначали політичні тенденції того часу. Особливо актуальним є питання, як історичний контекст, соціально-економічні умови та культурні процеси сприяли виникненню українських політичних рухів, формуванню їхніх ідейних засад та стратегій.

Попри значну кількість досліджень, присвячених обраній проблематиці, залишається недостатньо розкритим питання взаємозв'язку між історичними передумовами та специфікою політичної активності в Україні. Таким чином, постає необхідність комплексного дослідження цього питання з урахуванням як загальноєвропейського контексту, так і особливостей української політичної історії. У статті здійснено аналіз ключових чинників, які

визначали розвиток політичних рухів в Україні в XIX–XX століттях, з метою більш повного розуміння їхньої сутності та історичної ролі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія розвитку політичних рухів в Україні є предметом численних досліджень, які висвітлюють різні аспекти цього складного процесу, зокрема соціально-економічні, культурні та політичні фактори, що впливали на формування національної ідентичності.

Науковці М. Ігнатенко [1], І. Краснодемська (І. Krasnodemska) [2] розглядають основні тенденції та напрями політичної активності в Україні за часів імперської влади, зокрема в контексті соціальних і політичних змін. Учені зазначають важливість впливу зовнішніх імперських факторів на формування української політичної думки та боротьбу за автономію.

Іншим важливими дослідженнями є праці С. Василів [3] та Т. Батюка [4]. Автори аналізують роль ідейних течій та рухів у національно-визвольній боротьбі українців, наголошуючи на взаємозв'язку між соціальними трансформаціями в Україні та розвитком національного самовизначення.

У роботах О. В. Купріячук [5], С. В. Поліщук та С. А. Кучинського [6] приділяється увага інтеграції соціальних, економічних і політичних факторів, що визначали характер політичних рухів в Україні. Науковці вивчають різні форми політичної активності: від радикальних революційних рухів до поміркованих реформістських течій, акцентуючи на впливі міжнародних процесів, зокрема національних революцій в Європі, на українські політичні рухи.

Не можна не згадати роботи А. Марценюка [7], В. Огієнка [8], які вивчають ідеї націоналізму та їхнє значення для розвитку політичних рухів в Україні.

Проаналізовані дослідження здебільшого спираються на політичні, соціально-економічні та культурні аналізи, акцентуючи на важливості зовнішніх факторів, таких як колоніальна політика імперій, а також внутрішніх – національних і соціальних рухів. Однак, незважаючи на велику кількість робіт, недостатньо досліджено взаємозв'язок між ідеологічними течіями й конкретними політичними діями. Особливо мало уваги приділено аналізу того, як конкретні історичні події, зокрема революції, війни й національні визвольні рухи, впливали на зміну політичних програм та тактик цих рухів.

Крім того, є потреба розглянути політичні рухи в Україні як складну й багатогранну систему, що

охоплювала різні етапи – від ранніх національних рухів до радикальних революційних спроб у XX столітті.

Зважаючи на наявні прогалини в наукових дослідженнях, стаття спрямована на більш комплексний і детальний аналіз історичних передумов розвитку політичних рухів в Україні. Підхід, що поєднує соціально-економічні, політичні та культурні аспекти, дозволяє розкрити ці рухи як динамічні процеси, що безпосередньо впливали на національну свідомість та боротьбу за незалежність. Окрім цього, важливим є звернення до ролі міждержавних зв'язків та їхнього впливу на формування політичних стратегій українських рухів.

Дослідження покликане заповнити наукові прогалини в розумінні того, як саме історичні фактори та соціальні трансформації визначали специфіку політичної активності в Україні в XIX–XX століттях, а також продемонструвати значення цих рухів для формування сучасної політичної ситуації в країні.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити історичні передумови формування політичних рухів в Україні в XIX–XX століттях, а також проаналізувати вплив соціально-економічних, політичних і культурних чинників на їхній розвиток.

Завдання статті:

1) визначити основні соціально-економічні, політичні та культурні чинники, які впливали на формування політичних рухів в Україні в XIX–XX століттях;

2) проаналізувати вплив зовнішніх (імперська політика Російської та Австро-Угорської імперій, міжнародні події) та внутрішніх (суспільні трансформації, національно-визвольна боротьба) чинників на розвиток політичної активності;

3) схарактеризувати ідейні засади, програми та стратегії основних політичних рухів, що виникли в Україні в цей період.

Виклад основного матеріалу. Розвиток політичних рухів в Україні в XIX–XX століттях був результатом тривалих історичних, соціально-економічних і культурних процесів, що формувалися під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Цей період характеризується пробудженням національної свідомості, посиленням боротьби за права українського народу та формуванням перших організованих політичних партій. О. В. Купріячук, досліджуючи цю тему, з'ясовує, що однією з характерних рис української історіографії є постійний інтерес до феномену національно-визвольного руху, особливо на межі XIX–

XX століть [9, с. 151]. У цей період рух набув значного масштабу та збагатився новими формами боротьби за свободу й відновлення української державності. Питання цього періоду вже частково розглянуто в роботах провідних українських істориків. О. В. Кульчицька зазначає, що у 2001 році у Львові було видано навчальний посібник «Нариси з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX–XX ст.)» [10]. У ньому висвітлено діяльність політичних партій загалом, з акцентом на центральні осередки та політичні утворення, які функціонували в Західній та Наддніпрянській Україні.

В історіографії українського національного руху чітко виокремлюються три основні періоди: дорадянський, радянський і пострадянський [7]. Кожен із цих етапів має свої особливості в трактуванні сутності українського руху, його завдань, рушійних сил, стратегії й тактики. Перші дослідження історії українського національного руху з'явилися в період Української революції 1917–1920 років [7, с. 333–335]. Починаючи з кінця 1920-х років, у Радянській Україні утвердилася радянська історіографія, що ґрунтувалася на марксистському підході до аналізу історичних процесів і національних рухів. Вона трактувала український національний рух як частину загальноноросійської боротьби за повалення царизму та перемогу пролетарської революції. Українські політичні партії цього періоду зазнавали гострої критики [8]. Радянські історики звинувачували їх у «буржуазному націоналізмі», «антинародній ідеології» та «вузьконаціональних інтересах», що, на їхню думку, суперечили класовій боротьбі. Вони також засуджували ці партії за «пропаганду національної винятковості» та «розпалювання міжнаціональної ворожнечі». Усі ці погляди стали панів-

ними в історичній науці УСРР, що обмежувало об'єктивне висвітлення українського національного руху.

В. Ільницький та М. Глібіщук пропонують селяноцентричний підхід як один із підходів до розуміння революційних процесів в Україні 1917–1921 років, а також у Центральній і Східній Європі. Цей підхід акцентує на провідній ролі селянства в суспільних і політичних змінах того періоду [11]. Це пояснюється низкою чинників, що схарактеризовані в таблиці 1.

Таким чином, селяноцентричний підхід дозволяє не лише зрозуміти соціально-економічні передумови революційних процесів, а й оцінити вагу селянства як рушійної сили, що визначила специфіку та динаміку революційних змін на початку XX століття в Україні й сусідніх регіонах.

Наприкінці XIX століття в Україні відбулася активізація політичного життя, а питання формування політичної нації стало важливою складовою діяльності українських партій.

Ідейна криза серед радикалів і народовців, зумовлена подіями «нової ери» 1890–1894 років, стала основною причиною створення Української національно-демократичної партії (далі – УНДП) в грудні 1899 року [5, с. 318–320]. Засновниками партії були Михайло Грушевський та Іван Франко, які об'єднали правих радикалів і частину народовців. УНДП остаточно сформувалася на початку 1902 року, ставши головною політичною силою українського національного руху в Галичині.

Партія вдало поєднала радикальні ідеї з досвідом народовців, створивши програму, орієнтовану на широку підтримку. Головною формою її діяльності була парламентська робота, а тісний зв'язок із культурно-просвітницькими та економічними організаціями допоміг посилити вплив на суспільство.

Таблиця 1

Чинники, що визначили роль селянства в революційних процесах в Україні 1917–1921 рр.

Чинник	Характеристика
Селянство становило більшість населення цих регіонів і було основою соціальної структури.	Економічні умови, такі як нерівний розподіл земель, посилені податкові навантаження та нестабільність у період війни, створювали сприятливий ґрунт для поширення революційних ідей.
Селянські громади швидко сприймали ідеї соціальної справедливості, рівності та перерозподілу ресурсів, що пропагувалися революційними рухами.	У цьому контексті селянство не лише підтримувало революційні сили, а нерідко й формувало власні радикальні рухи, які впливали на перебіг революційних подій.
Селянські виступи, зокрема повстання проти старих феодальних порядків і боротьба за землю, часто ставали найбільш масовими та радикальними формами протесту.	Ці виступи охоплювали великі території та набували стихійного характеру, створюючи серйозний виклик для будь-якої влади – як старого режиму, так і нових революційних урядів.

Джерело: складено автором на основі [11].

Програма УНДП була поміркованою: основною метою партії стала автономія України в межах Австро-Угорщини, оскільки ідея повної незалежності розглядалася лише як далека перспектива. Водночас партія активно працювала над політичною та економічною організацією українського суспільства, продовжуючи відігравати важливу роль у культурно-освітньому житті Галичини.

У січні 1900 року в Харкові члени студентських гуртків заснували Революційну українську партію (далі – РУП), першим програмним документом якої стала брошура адвоката Миколи Міхновського «Самостійна Україна» [12, с. 53]. РУП була створена на засіданні студентських українофільських гуртків Харкова та Києва. Соціальною базою партії були студенти, вчителі, семінаристи й представники української інтелігенції. Проте РУП бракувало організованості, тому пропаганду часто вели самі селяни, без чіткого напрямку.

У 1904 році партія пережила кризу, яка призвела до розколу. Частина членів на чолі з М. Меленевським утворили окрему організацію – Українську соціал-демократичну «Спілку», яка співпрацювала з меншовиками РСДРП. Натомість інша частина, під керівництвом Д. Антоновича, В. Винниченка та С. Петлюри, залишилася незалежною.

У грудні 1905 року РУП змінила назву на Українську соціал-демократичну робітничу партію (далі – УСДРП). У своїй програмі партія виступала за автономію України, загальне виборче право, свободу слова, друку, зборів і скасування соціальних привілеїв.

Попри активність, партія стикалася з внутрішніми суперечностями й не змогла здобути значної підтримки серед селянства, що обмежило її вплив на громадсько-політичному житті.

Протягом 1900–1905 років виникла низка інших партій, які прагнули створення української політичної нації, хоча їхні підходи до форми та змісту державності суттєво відрізнялися: від ідей автономії в складі Росії до побудови незалежної соціалістичної республіки.

Після поразки революції 1905–1907 років діяльність більшості українських партій значно скоротилася через репресії царської влади. Відродження політичної активності відбулося в 1917 році після падіння монархії. С. О. Белашко зазначає, що важливу роль у роботі Української Центральної Ради (далі – УЦР) відігравали три провідні партії: Українська соціал-демократична робітнича партія, Українська партія соціалістів-революціонерів та Українська партія соціалістів-

федералістів [13]. Загалом до складу УЦР входили представники 19 політичних партій, з яких 17 мали соціалістичну ідеологію.

Однією з провідних ідей, які об'єднували різні партії, було визнання поліетнічності новоствореної держави. Це знайшло відображення у VII розділі Конституції УНР, де визначалися принципи національно-персональної автономії. Автономії одразу надавалися росіянам, євреям та полякам, тоді як інші національності могли її отримати, подавши заяву з 10 тисячами підписів. Таким чином, в УНР фактично існували чотири державні мови: українська, російська, польська та єврейська (ідиш).

У період громадянської війни (1918–1920 рр.) на території України виникали квазідержавні утворення, такі як Донецько-Криворізька Радянська Республіка, Гуляйпільська республіка та інші. Вони намагалися проводити власну національну політику, але через їхнє короткотривале існування вони не мали значного впливу на формування української політичної нації.

Після перемоги більшовиків формування української політичної нації продовжувалося в межах Української Радянської Соціалістичної Республіки. З 1923 року було проголошено курс на «українізацію», який передбачав використання української мови в освіті, судочинстві та офіційному спілкуванні, а також розвиток національної культури [6, с. 87]. Однак у 1930-х роках політика українізації була фактично припинена, а її провідники стали жертвами репресій.

У роки Другої світової війни відбулися етнічні чистки на Західній Україні, спрямовані на усунення осіб, які не вписувалися в моделі української політичної нації, визначені ОУН або Комуністичною партією. Після війни формування політичної нації в УРСР продовжувалося в умовах радянізації та поступового зростання протестних рухів, що стало підґрунтям для боротьби за незалежність України.

Ідеї, які виникли на початку XX століття, стали фундаментом для сучасного українського державотворення та формування політичної нації, що об'єднує різні етноси й культури.

Вивчаючи причини виникнення, становлення та розвитку державницької ідеології українських націоналістів, можна виокремити низку важливих політичних, економічних і соціальних чинників, які сприяли формуванню державницької ідеології українських націоналістів, зокрема:

1) переслідування української мови та культури в Російській імперії, що включало обме-

ження прав українців у сфері освіти, видавничої діяльності й використання рідної мови в офіційному спілкуванні;

2) загострення українсько-польських відносин у Західній Україні, зокрема внаслідок політики державної асиміляції та культурного пригнічення з боку польських владних структур;

3) поширення антиукраїнських настроїв із боку державних структур Польщі, що відображалося в дискримінації українців на суспільному й економічному рівнях;

4) жахливі наслідки колективізації, голодоморів та масових політичних репресій у Радянській Україні, які не лише знищили мільйони українців, але й викликали глибоке відчуття несправедливості та необхідності боротьби за самовизначення.

Ці чинники стали підґрунтям для формування українського націоналізму як ідеології, спрямованої на захист національних інтересів, культури та державності.

Досліджуючи передумови національного відродження в Галичині, історик С. Пахолків особливо підкреслював вирішальну роль греко-католицького духовенства. На його думку, саме греко-католицький клір сприяв перетворенню культурного піднесення на потужний суспільно-політичний рух [14, с. 110].

Серед передумов національного піднесення в західноукраїнських землях історики виокремлюють кілька важливих чинників. Зокрема, це інтегрованість регіону в європейські суспільні трансформації, вагомий авторитет та духовно-культурна роль греко-католицького духовенства, а також радикальність соціально-економічних змін. Значний вплив мали й активізація національних рухів угорців, чехів і поляків, які своїм прикладом надихали українців до боротьби за власні права.

Отже, становлення політичних партій в Україні почалося наприкінці XIX століття і стало важливим етапом у формуванні демократичного суспільства. Цей процес відбувався під впливом загальноєвропейських інституційних змін і мав свої особливості, зумовлені історичними обставинами роз'єднаності українських земель між різними державами. Політичні партії того часу представляли різноманітні соціальні інтереси, використовували їх у боротьбі за владу, що робило їх важливими елементами політичної системи.

Перші партії виникли на тлі боротьби різних ідеологій: ліберальні – проти феодалізму, консервативні – як реакція на лібералізм, робітничі – проти капіталізму, комуністичні – проти соціал-демократії. Українські землі не були винятком.

Перші організації, такі як «Братство тарасівців» (1891 р.), проголосили ідею незалежності України й наголошували на необхідності соціальних і національних змін [15, с. 153].

У Східній Галичині в 1890 році була створена Русько-українська радикальна партія (далі – РУРП), яка стала першою українською партією європейського зразка. Її програма базувалася на ідеях наукового соціалізму, колективної власності, демократичних свобод та культурного розвитку. Проте ідеологічні розбіжності всередині партії згодом призвели до її розколу.

На межі XIX–XX століть на території, що входила до складу Російської імперії, формувалися як місцеві осередки загальноросійських політичних об'єднань, так і українські національні організації. Зокрема, у 1900 році була заснована Революційна Українська партія, яка ставила за мету національне відродження й соціальні зміни. Її маніфест «Самостійна Україна» проголошував незалежність країни, хоча радикальні тези цього документа не отримали широкої підтримки.

Подальший розвиток українських політичних рухів супроводжувався численними розколами й утворенням нових організацій. Так, у 1902 році утворилася Українська народна партія, яка просувала ідеї незалежності, але не змогла здобути масової підтримки. Українські соціал-демократи, соціал-революціонери та демократи-радикали також активно формували свої політичні програми, намагаючись об'єднати національні й соціальні завдання.

Наприкінці XIX – початку XX століття багато-партійна система в Україні почала формуватися, але національні ідеї часто вступали в конфлікт із соціальними. Це призводило до політичної розпорошеності й послаблювало позиції українських політичних сил у боротьбі за незалежність, особливо в умовах революцій 1917–1920 років. Попри це, діяльність перших українських політичних партій наприкінці XIX – початку XX століття стала важливим фундаментом для формування національної свідомості, політичної культури та суспільних інституцій. Вони сприяли закріпленню ідеї української ідентичності, мобілізували суспільство навколо пріоритетних питань національного й соціального визволення та залишили помітний слід у політичному житті України.

Висновки. Формування політичних рухів в Україні в XIX–XX століттях зумовлювали численні соціально-економічні зміни, зокрема розвиток промисловості, збільшення кількості міського населення та посилення соціальної стратифіка-

ції. Політичний контекст визначався боротьбою за автономію в умовах імперської залежності, а культурні чинники – прагненням до відродження національної мови, культури та традицій, що слугували основою для розвитку ідей національної ідентичності.

Важливу роль у розвитку політичних рухів відіграла імперська політика Російської та Австро-Угорської імперій, спрямована на асиміляцію українського населення та утиски національної самобутності. Водночас міжнародні події, такі як європейські революції XIX століття та Перша світова війна, мали значний вплив на активізацію національно-визвольної боротьби. Внутрішні трансформації, зокрема селянські реформи, поширення освіти та зростання національної самосвідомості, стали основою для політичної активізації українського суспільства.

Українські політичні рухи вирізнялися різноманітністю ідейних підходів: від поміркованого культурного відродження, що базувалося на ідеях автономії, до радикальних революційних течій, орієнтованих на здобуття повної незалежності. Програми провідних рухів, таких як народовці,

радикали, соціалісти та націоналісти, формувалися під впливом як національних традицій, так і загальноєвропейських ідей. Стратегії політичної боротьби варіювалися від мирних культурно-освітніх заходів до збройних повстань і революційних дій.

Перспективи подальших досліджень розвитку політичних рухів в Україні в XIX–XX століттях охоплюють кілька важливих напрямів. Передусім, доцільно звернути увагу на дослідження взаємозв'язків українських політичних рухів із загальноєвропейськими визвольними процесами, що дозволить краще зрозуміти місце України в контексті світової історії. Значний потенціал мають студії, присвячені регіональним особливостям розвитку політичних ідей, адже умови, у яких формувалися рухи в різних частинах країни, були неоднорідними. Окремий інтерес становить аналіз еволюції ідеологій у межах українських політичних рухів, зокрема їхня трансформація під впливом соціально-економічних і культурних змін. Усі ці аспекти сприятимуть глибшому розумінню історичних процесів та їхньої ролі в становленні незалежної України.

Список літератури:

1. Ігнатенко М. Історичний контекст взаємодії фемінізму та націоналізму (український та світовий досвід). *Інтермарум: історія, політика, культура*. 2024. № 15. С. 130–142. DOI: <https://doi.org/10.35433/history.112086>
2. Krasnodemska I. The role of metropolitan Andrei Sheptytskyi in the formation of ukrainian national identity. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2022. Vol. 42. №9. P. 53–82. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2395>
3. Василів С. Історичні та політичні передумови виникнення та трансформації ідеології українських націоналістів у XX ст. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 4(28). DOI: <http://doi.org/10.23939/law2020.28.019>
4. Батюк Т. Мирон Кордуба та Михайло Грушевський: спроба реконструкції інтелектуальних взаємин на зламі XIX–XX століть. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2022. № 39. С. 90–96. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2022-39-90-96>
5. Купріяничук О. В. Історіографія державницької ідеї як складової українського руху кінця XIX – початку XX ст. *Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії*. Київ: ННДІУВІ, 2011. Т. XXVIII. С. 316–321. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kupriianchuk_Olha/Istoriografia_derzhavnytskoi_idei_iak_skladovoi_ukrainskoho_rukhu_kintsia_KhIKh_pochatku_KhKh_st.pdf? (дата звернення: 24.12.2024).
6. Поліщук С. В., Кучинський С. А. Історична ретроспектива розвитку громадянського виховання в Україні (у XIX–XX ст.) *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2022. № 32. С. 82–94. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2022-32-82-94>
7. Марценюк А. Національна історіографія українського громадського руху Східної Галичини у міжвоєнний період (20–30-і рр. XX ст.). *Україна-Європа-Світ: Історія, міжнародні відносини*. 2012. Вип. 10. С. 332–336. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_10_38 (дата звернення: 24.12.2024).
8. Огієнко В. Український національний рух наприкінці XIX — початку XX століття та в добу української революції: між силою соціального визволення та харибдою національного звільнення. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. № 48. С. 282–295. URL: <https://surl.li/gtcchv> (дата звернення: 24.12.2024).

9. Купріячук О. В. Політизація українського національного руху кінця XIX – початку XX ст.: до новітньої історіографії проблеми. *Гілея. Серія: Історичні науки*. Вип. 23. С. 148–155. URL: <https://surl.li/tuefmq> (дата звернення: 24.12.2024).
10. Кульчицька О. В. Громадські та політичні організації півдня України в кінці XIX – на початку XX ст. в сучасній українській історіографії. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2021. Т. 1 № 21. С. 381–385. URL: <https://istznu.org/index.php/journal/article/view/1795/1672> (дата звернення: 24.12.2024).
11. Ільницький В., Глібіщук М. Селянське питання і аграрні перетворення у роки української революції (1917–1921) в працях сучасної румунської та польської історіографії. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*. 2024. № 15 (57). С. 49–57. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.5>
12. Кульчицька О. В. Виникнення політичних партій: історичний аспект. *Наукові праці*. 2008. № 75. С. 51–55. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2008/88-75-38.pdf> (дата звернення: 24.12.2024).
13. Белашко С. О. Політичні партії та політична участь як чинники формування української політичної нації у XX–XXI ст.: історична ретроспектива і сучасні тенденції. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2013. № 1(17). С. 13–20. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2013.1\(17\).33656](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2013.1(17).33656)
14. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині : освічена верства й емансипація нації. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 612 с. URL: <https://surl.li/vgimlk> (дата звернення: 24.12.2024).
15. Луценко А. Багатопартійність на українських землях у кінці XIX – на початку XX століття. *Політичний менеджмент*. 2011. № 4. С. 152–159. URL: <https://surl.li/kiizyq> (дата звернення: 24.12.2024).

Yatsiuk M.V. HISTORICAL PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF POLITICAL MOVEMENTS IN UKRAINE IN THE 19TH–20TH CENTURIES

The historical development of political movements in Ukraine in the 19th–20th centuries is an important aspect of the formation of the modern political system and national identity. Socio-economic transformations, external influence of empires and cultural processes created the prerequisites for the emergence of political activity, which played a significant role in the struggle for the independence of Ukraine. Despite a significant number of studies, there are gaps in understanding the complex influence of internal and external factors on the development of political movements, which determines the relevance of this study. The purpose of the article is to analyze the historical prerequisites for the development of political movements in Ukraine in the 19th–20th centuries, in particular; to study the socio-economic, political and cultural factors that influenced their formation, as well as to determine their role in the formation of national consciousness and the struggle for state independence. The work uses an interdisciplinary approach that combines historical, sociological and political analysis. To achieve the set goal, methods of historical analysis, comparative studies, contextual approach and analysis of primary sources, including documents, archival materials and works of researchers, were used. The study showed that the development of political movements in Ukraine was due to a combination of external and internal factors. The imperial policy of the Russian and Austro-Hungarian empires contributed to the strengthening of national self-consciousness, and international events, in particular the European revolutions and world wars, stimulated political activity. Internal social and economic changes, such as the abolition of serfdom and the spread of education, created the basis for the formation of new political ideas and programs. Key political movements, including the populists, radicals and nationalists, had different strategies and ideological principles, but they were all aimed at achieving national liberation. The results of the study allow us to understand more deeply the complex process of the formation of political movements in Ukraine in the 19th–20th centuries. A significant influence of both external and internal factors on their development was revealed. The conclusions obtained contribute to filling scientific gaps in understanding the historical experience of Ukrainian political movements and can be used for further research in the field of political history and the development of social processes in Ukraine.

Key words: social transformations, national consciousness, historical context, ideological trends, national identity, cultural development.